

KS. STANISŁAW DYK

PODSTAWOWE ASPEKTY HOMILII W MSZACH
Z UDZIAŁEM DZIECI

Homilia we Mszach z udziałem dzieci wpisuje się w cały proces chrześcijańskiego wychowania związany z inicjacją chrześcijańską. Wymóg inicjacji dzieci ochrzczonych do uczestnictwa w liturgii Kościoła istniał już w praktyce i refleksji Kościoła przed Vaticanum II. Temat Mszy Świętej z udziałem dzieci pojawiał się głównie w związku z metodologiczną i kerygmatyczną odnową katechezy i katechizmu. Nowe możliwości aktywnego uczestnictwa dzieci w liturgii dała reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II, która otwiera drogę do adaptacji celebracji liturgicznej do szczególnych potrzeb zgromadzenia (por. KL 38) oraz uwzględnienia wieku uczestników¹. Problem ten został podjęty jednak w całej pełni przez dokument Kongregacji Kultu Bożego z 1 listopada 1973 r. *Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci*². Jego celem jest określenie zasad, które pomogą w doprowadzeniu dzieci do aktywnego i świadomego udziału w akcji liturgicznej. Bardzo ważną rolę w tym względzie odgrywa homilia skierowana do dzieci. Nie może jej zabraknąć zarówno w celebracjach eucharystycznych z udziałem dzieci, na których obecnych jest niewielu dorosłych, jak i w celebracjach

Ks. dr hab. STANISŁAW DYK, prof. KUL – kierownik Katedry Homiletyki Materialnej w Instytucie Liturgiki i Homiletyki KUL, Redaktor naczelny Przeglądu Homiletycznego”; adres do korespondencji – e-mail: stan.dyk@wp.pl

¹ „Duszpasterze niech zabiegają gorliwie i cierpliwie o liturgiczne wychowanie oraz czynny udział wiernych, tak wewnętrzny jak i zewnętrzny, stosownie do ich wieku, stanu, rodzaju życia i stopnia kultury religijnej” (KL 19).

² Kongregacja Kultu Bożego. *Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci*. W: L. Baßler r. *Kościół dla dzieci*. Kielce 1993 s. 7-23 [dalej skrót: DMD]. Zob. także: *Zalecenia duszpasterskie Episkopatu Polski w związku z dyrektorem o Mszach świętych z udziałem dzieci*. Tamże s. 24-28.

eucharystycznych z udziałem dorosłych, na których obecne są także dzieci³. Dokument podkreśla, że należy szukać takich sposobów głoszenia homilii do dzieci, aby były one jak najbardziej użyteczne w przekazaniu słowa Bożego i pomagały w świadomym i owocnym udziale w Eucharystii. W poszukiwaniu te włącza się także poniższe opracowania, które będzie próbą wskazania podstawowych zasad dotyczących treści i formy homilii do dzieci.

1. TREŚĆ HOMILII SKIEROWANEJ DO DZIECI

Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci zaznacza, że dzięki homilii dzieci mają być doprowadzone nie tylko do zrozumienia usłyszanych czytań biblijnych, lecz także do dania aktywnej odpowiedzi słowu Bożemu poprzez konkretne postawy życiowe. W treści homilii kaznodzieja powinien odwołać się przede wszystkim do tekstów świętych oraz do życiowego doświadczenia dzieci. Nie wolno zapomnieć także o tym, co decyduje o tożsamości homilii jako homilii, to znaczy o jej mistagogicznej funkcji. Celem homilii we Mszy z udziałem dzieci jest więc aktualizacja słowa Bożego zmierzająca do tego, aby pomóc dziecku zrozumieć własne życie, sprowokować postawy życiowe dziecka, które będą odpowiedzią na usłyszane słowo Boże, zaprosić dziecko do naśladowania Jezusa oraz pomóc mu rozpoznać Pana obecnego i działającego w Eucharystii⁴.

Pedagogia inkarnacji słowa Bożego wymaga od homilisty potrójnego wysiłku: znajomości psychiki dziecka, znajomości kontekstu socjologiczno-środowiskowego i rodzinnego dziecka, jego zainteresowań, aspiracji i potrzeb, a także umiejętności dokonania indukcji homiletycznej tak, aby wychodząc od życia dziecka, dojść do zwiastowanego słowa Bożego i oświetlić nim doświadczenie życiowe słuchacza. Już z ogólnego osądu widać, że polskie homilie skierowane do dzieci grzeszą brakiem aktualizacji antropo-

³ Jeśli sprawuje się Mszę Świętą dla dorosłych z udziałem również dzieci, to homilia powinna być miejscem, w którym uwzględni się ich obecność (aby nie lekceważyć dzieci – por. DMD 17). Są tu trzy możliwości: na czas liturgii słowa mogą przejść do innego miejsca (jeśli warunki na to pozwalają), gdzie kapłan (najlepiej koncelebrujący) może odprawić liturgię słowa tylko dla dzieci (DMD 17); w jakiejś części homilii można zwrócić się specjalnie do dzieci (DMD 17); jeśli liczba dzieci jest znaczna, wtedy „homilię należy skierować do dzieci, ale tak, żeby i dorośli mogli odnieść pożytek” (DMD 19). Por. też DMD 48. W niniejszym opracowaniu będzie chodzić o homilię w całości skierowaną do dzieci.

⁴ Por. M.L. Mazzarello. *Fanciulli*. W: *Dizionario di omiletica*. Red. M. Sodi, A.M. Triacca. Torino–Begamo 1998 s. 535.

logicznej. Często są one czymś w rodzaju krótkiego kazania lub mini-katechezy na wybrany przez kaznodzieję temat. Tym bardziej warto podkreślić, że *Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci* zwraca uwagę bardziej na implikacje psycho-pedagogiczne niż katechetyczne i pastoralne. Chodzi tu przede wszystkim o przezwycięzenie rytualizmu (czy to w całej liturgii, czy to w tej jej części, czyli homilii), który zawsze jest mało czytelny dla dzieci. Treść, forma i język akcji liturgicznej (w tym homilii) powinny być w sposób możliwie najlepszy dostosowane do psychiki dzieci.

Homilista ma zatem w swoim przepowiadaniu uwzględnić sytuację egzystencjalną dziecka, cechy jego psychiki oraz uwarunkowania środowiskowe⁵. Na temat psychiki i religijności dzieci istnieje bardzo wiele opracowań⁶, które powinny być znane każdemu, kto podejmuje trud głoszenia słowa Bożego do dzieci. Jeżeli chodzi o uwarunkowania środowiskowe, to należy podkreślić bardzo dużą rolę socjalizacji dziecka, która dokonuje się głównie w rodzinie. Rodzina zaś o tyle wprowadza dzieci w życie religijne, o ile sama tym życiem żyje. Stan religijności dzieci jest zbieżny ze stanem religijności rodziców, choć z reguły bywa nieco wyższy. Bierze się to z faktu, że nawet średnio praktykujący rodzice „posyłają” dzieci na katechezę i Mszę Świętą. W przygotowaniu homilii do dzieci należy pamiętać zatem, że religijność dorosłej ludności Polski charakteryzuje się silnym naciskiem na praktyki religijne przy równoczesnym braku wiedzy religijnej oraz słabym wpływie wiary na postępowanie moralne⁷. W przepowiadaniu więc – skierowanym także do dzieci – należy o tym wpływie wiary na codzienne życie stale przypominać.

Homilia powinna być absolutnie wierna Bożemu Objawieniu, winna być niejako przedłużeniem słowa Bożego (por. KO 24). Podstawową treść homilii we Mszy z udziałem dzieci (podobnie jak każdej homilii) wyznaczają zatem teksty święte, a więc *Lekcjonarz mszalny* i euchologium mszalne (por.

⁵ Mówiąc o dzieciach, mamy na uwadze osoby, które nie weszły jeszcze w okres tzw. pre-adolescencji (ok. 12 roku życia), a więc dzieci w wieku od ok. 3-4 do ok. 12 lat. Por. DMD 6.

⁶ Zob. chociażby E. Rydz. *Psychologiczne podstawy kształtowania się religijności dzieci w wieku przedszkolnym*. „Przegląd Homiletyczny” [dalej skrót: PH] 7:2003 s. 213-226; t.ż. *Psychologiczne podstawy kształtowania się religijności dziecka w wieku młodszym szkolnym*. PH 8:2004 s. 153-163; A. Birch. *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*. Warszawa 2007; *Psychologia rozwoju człowieka*. Red. B. Harwas-Napierała. T. 3. Warszawa 2006; F.L. Ilg, L.B. Almes, S.M. Barker. *Rozwój psychiczny dziecka od 0 do 10 lat*. Gdańsk 2006; J. Piaget. *Studia z psychologii dziecka*. Warszawa 2006; Cz. Waleśa. *Rozwój religijności człowieka*. T. 1: *Dziecko*. Lublin 2005.

⁷ Zob. np. J. Mariński. *Spoleczno-religijne uwarunkowania nowej ewangelizacji*. PH 5-6:2001-2002 s. 105-116.

OWMR 65; KL 35,2; Ioe 54). W tym miejscu warto wspomnieć o możliwości adaptacji tekstów biblijnych *Lekcjonarza mszalnego*, którą dopuszcza *Dyrektorium*. Wskazując na to, aby liturgia była w miarę możliwości zrozumiała i czytelna dla dzieci, *Dyrektorium* stwierdza, że teksty winny być „wystarczająco przystosowane do mentalności dziecka”⁸. Jeżeli zatem, ze względu na poziom intelektualny dzieci, wydaje się konieczne opuszczenie w czytaniu jednego czy drugiego wiersza, to dokument na to zezwala, z tym jednak zastrzeżeniem, „by nie okaleczyć treści tekstu albo ducha i poniekąd stylu Pisma świętego”⁹. Nie może tu być jednak przesadnego upraszczania czy też przedstawiania tekstów w języku zdziecinniałym lub też parafrazowanie Pisma Świętego¹⁰. Słuszną drogą adaptacji tekstów biblijnych jest dobór perykop biblijnych odpowiednich do poziomu rozwojowego dziecka. Jeśli trzy lub dwa czytania wyznaczone na dany dzień wydają się mało przystępne dla dzieci, wolno wybrać czytania (lub czytanie) albo z *Lekcjonarza mszalnego*, albo bezpośrednio z Biblii, uwzględniając przy tym okresy liturgiczne¹¹. *Dyrektorium* daje możliwość zastosowania tylko dwóch czytań, a nawet jednego, z zaznaczeniem jednak, aby nigdy nie brakło tekstu Ewangelii¹².

Przy doborze czytań należy pamiętać, aby zachować jedność obu Testamentów, historii zbawienia, jak też by teksty były skoncentrowane na Jezusie zmartwychwstałym. W adaptacji tekstów biblijnych we Mszy z udziałem dzieci należy wziąć pod uwagę także zasady hermeneutyki tekstów *Lekcjonarza*, który został tak ułożony, aby wierni „stopniowo coraz głębiej poznawali wyznawaną przez siebie wiarę”¹³; aby poznawali „historię zbawienia”¹⁴; aby stać się „pedagogiczną pomocą sprzyjającą katechezie”¹⁵; aby wierni mogli słuchać „czytań i rozmyślać nad ich przystosowaniem do konkretnych

⁸ Szerzej o motywach tego rodzaju adaptacji zob. np. J. K u d a s i e w i c z. *Adaptacja tekstów biblijnych we Mszy św. z udziałem dzieci*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 30:1977 s. 114 n.; R. P i e r s k a ł a. *Słowo Boże dla dzieci. Adaptacja lekcjonarza do mszy z udziałem dzieci*. Opole 1996.

⁹ DMD 43.

¹⁰ Por. tamże nr 45.

¹¹ Por. tamże nr 42. Zdaniem J. Kudasiewicza parafrazowanie Pisma Świętego może prowadzić do zdeformowania myśli biblijnej i zamazania właściwości języka biblijnego. W ten sposób wyklucza się także moment tajemnicy właściwy tekstowi świętemu oraz zmienia się sens zamierzony przez autora natchnionego. Por. K u d a s i e w i c z. *Adaptacja tekstów biblijnych* s. 116 n.

¹² Por. DMD 42.

¹³ Święta Kongregacja Kultu Bożego. *Wprowadzenie teologiczno-pastoralne do Lekcjonarza mszalnego* [dalej skrót: WTLM]. W: *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*. Oprac. J. Miazek. Warszawa 1987 nr 60.

¹⁴ Tamże. Zob. G. V e n t u r i. *Il lezionario, catechesi narrativa della chiesa*. „Rivista Liturgica” 71:1984 s. 69-72.

¹⁵ WTLM 61

okoliczności”¹⁶. W tym miejscu należy przypomnieć zalecenie *Dyrektorium*, aby poszczególne Konferencje Biskupów postarały się o „ułożenie Lekcjonarza do Mszy św. z udziałem dzieci”¹⁷. Ważne jest, aby przy układaniu takiego Lekcjonarza uwzględnić wspomniane wyżej kryteria¹⁸. Warto dodać, że w wielu krajach takie modele Lekcjonarza już powstały¹⁹.

Przygotowując homilię skierowaną do dzieci, kaznodzieja nie może zapomnieć, że oprócz tekstów *Lekcjonarza mszalnego* liturgia zawiera także teksty modlitewne stworzone przez Kościół dla celów kultowych, nazwane eucharystycznymi²⁰. Również i one jako teksty święte stanowią źródło homilii. W tym względzie bardzo bogaty materiał źródłowy stanowią chociażby nowe modlitwy eucharystyczne Mszy z udziałem dzieci²¹. W swej strukturze zawierają one trzy podstawowe elementy treściowe właściwe dla każdej modlitwy eucharystycznej: wspomnienie wielkich dzieł Boga, dziękczynienie oraz modlitwę wstawienniczą²². Nie zmieniają one więc żadnych istotnych części modlitw eucharystycznych – prawdy zawarte w anamnezie czy epiklezie podają zgodnie z tradycją wszystko, co konieczne i – ale czynią to w języku prostszym i dostosowanym do mentalności dzieci oraz taki, aby

¹⁶ WTLM 62.

¹⁷ DMD 43.

¹⁸ Szerzej na ten temat zob. K u d a s i e w i c z. *Adaptacja tekstów biblijnych* s. 122-126.

¹⁹ Zob. *Lektionar für Gottesdienste mit Kindern. Studienausgabe für die katholischen Bistümer im deutschen Sprachgebiet*. T. 1. Dresden 1983, T. 2. Dresden 1985; M. S z y m a ń s k i. *Msza św. z udziałem dzieci w praktyce Kościoła katolickiego w Niemczech*. „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczne” 8:2009 nr 1 (14) s. 209; Conferenza Episcopale Italiana. *Lezionario per le Messe con i fanciulli*. Roma 1976; D. S a r t o r e. *Lezionari per le Messe con i fanciulli. Un confronto tra modelli diversi*. „Rivista Liturgica” 73:1986 s. 558-569.

²⁰ Eucharologium to całość modlitw przyjętych w formularzu liturgicznym. Teksty te mają formy zróżnicowane pod względem struktury. Znajdują się wśród nich modlitwy skierowane bezpośrednio do Boga (anafory, formuły błogosławieństw i poświęceń, modlitwy) oraz do zgromadzenia (wezwania). Są też w końcu teksty błagalne o odwrócenie nieszczęść (egzorcyzmy). Por. M. A u g é. *Principi di interpretazione dei testi liturgici*. W: *Anàmnesis*. T. 1: *La liturgia, momento storico della salvezza*. Red. S. Marsili. Torino 1974 s. 162.

²¹ Zob. M. D e m c z u k. *Formacyjny wymiar modlitw eucharystycznych w Mszach świętych z udziałem dzieci*. „Communio” 14:1994 nr 4 s. 113-133; A. D u r a k. *Nowe modlitwy eucharystyczne*. W: *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*. Red. B. Nadolski. Poznań 1986 s. 103-117; Cz. K r a k o w i a k. *Modlitwy Eucharystyczne we Mszach świętych z udziałem dzieci*. „Anamnesis” 17:1998/1999 nr 5 s. 61-75; J. S t e f a ń s k i. *Modlitwy Eucharystyczne z udziałem dzieci – nowa szansa pastoralna*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41:1988 s. 427-439.

²² Por. A. C a t e l l a. *Euologia*. DO s. 516. Na strukturę modlitw eucharystycznych z udziałem dzieci składają się: dialog wprowadzający, dziękczynienie – prefacja, epikleza przedkonsekracyjna, opis ustanowienia, anamneza, epikleza komunijna, modlitwa wstawiennicza i doksologia.

móc bardziej zaktywizować dzieci²³. W tym sensie są one także inspirujące dla kaznodziei.

Pierwsza Modlitwa Eucharystyczna Mszy z udziałem dzieci (przeznaczona dla dzieci najmłodszych), zatytułowana „Bóg naszym Ojcem”, podkreśla stwórcze i opatrnościowe dzieło Boga, pobudzając dzieci do refleksji nad tym, co Bóg uczynił, i inspirując do dziękczynienia i prośby w łączności z całym Kościołem. Najważniejszym motywem dziękczynienia jest tutaj osoba i dzieło Jezusa Chrystusa, przez którego Bóg stał się bliski dla człowieka – stał się przyjacielem dzieci i ubogich. Obraz Boga ukazany w tej Modlitwie Eucharystycznej odpowiada rozwojowi umysłowemu dziecka. W tym wieku dziecko cechuje się myśleniem konkretno-obrazowym, a na Boga patrzy w sposób antropomorficzny. *Mszal* przełamuje jednak to antropomorficzne spojrzenie, podkreślając takie przymioty Boga, jak świętość czy wszechmoc. Uwydatniony jest także fakt, że to sam Bóg gromadzi nas na Eucharystii i jest pośród nas obecny. Modlitwa wstawiennicza obejmuje „wszystkich ludzi, których kochamy”, w tym zmarłych, cierpiących, smutnych, chrześcijan i wszystkich ludzi na całym świecie²⁴.

Druga Modlitwa Eucharystyczna na Msze z udziałem dzieci przeznaczona jest dla dzieci, które przystąpiły już do Pierwszej Komunii Świętej. Jej podstawowa treść skupia się wokół wielkiej miłości Boga, objawionej w stworzeniu świata, a przede wszystkim w osobie Jezusa Chrystusa. To właśnie Jezus uczy, jak kochać Boga i bliźnich, uwalniając ludzkie serca od zła i nienawiści. Sama Eucharystia ukazana jest tutaj jako doświadczenie miłości Boga oraz uzdolnienie do miłowania ludzi. Miłość do innych jest też motywem modlitwy wstawienniczej za żywych i umarłych. Również i w tym przypadku widać, jak treść Modlitwy Eucharystycznej dostosowana jest do rozwoju psycho-fizycznego dziecka – doświadczenie miłości jest w tym wieku najistotniejszym elementem formacyjnym oraz podstawą prawidłowego wychowania. Samo pojęcie miłości, abstrakcyjne samo w sobie, zostaje przełożone na język konkretnów tak, aby dziecko łatwo mogło zrozumieć, co to znaczy „kocham”²⁵.

Trzecia Modlitwa Eucharystyczna na Msze z udziałem dzieci przeznaczona jest dla dzieci najstarszych (ostatnie klasy szkoły podstawowej). Głównie

²³ Por. Z. Wit. *Specjalne modlitwy eucharystyczne*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 30:1977 s. 98.

²⁴ Por. M. Szymański. *Psychologiczne aspekty Mszy Świętej z udziałem dzieci*. Wrocław 2008 [mps PWT we Wrocławiu] s. 43-45; N. Conte. *Preghiere eucaristiche per fanciulli*. „Rivista Liturgica” 90:2003 nr 4 s. 674 n.

²⁵ Por. Szymański. *Psychologiczne aspekty* s. 45 n.; Conte. *Preghiere eucaristiche per fanciulli* s. 676 n.

nym motywem treściowym jest tutaj dziękczynienie Bogu za wspólną Kościół, za udział w otrzymanych od Boga darach oraz za to wszystko, co uczynił dla naszego zbawienia. Należy podkreślić, że wdzięczność ta dotyczy konkretnych darów. Umożliwia ona także radosny i chętny udział dzieci w Eucharystii, która rozumiana jest jako radosna, świąteczna uczta. Tematem tej modlitwy jest także rola wspólnoty Kościoła w drodze do nieba²⁶.

Widać zatem, jak wszystkie modlitwy eucharystyczne na Msze z udziałem dzieci wprowadzają do radosnej i pełnej zadziwienia kontemplacji Boga w Trójcy Jedynej oraz Jego planu zbawienia. W ten sposób celebracja eucharystyczna jest momentem, w którym dziecko wchodzi w kontakt z misterium zbawczym oraz doświadcza komunii z miłującym Ojcem. Poprzez uczestnictwo w Ofierze Chrystusa dziecko otrzymuje Ducha Świętego, który pomaga mu przyjąć wszystkich ludzi jako braci, których należy kochać i z którymi trzeba dzielić radości i bóle, trudności i nadzieje. Bogactwo treści, prostota języka i różnorodność aklamacji czynią z tych tekstów narzędzia, które mogą pobudzić dzieci do aktywnego, świadomego i owocnego uczestnictwa w liturgii. W ten sposób stanowią one dla kaznodziei nie tylko źródło treściowe, lecz także szkołę liturgicznej mistagogii. Jest to tym bardziej ważne, że wiele współczesnych, publikowanych homilii prawie w ogóle nie uwzględnia aspektu mistagogicznego. Zapomina się, że mistagogia to podstawowa funkcja homilii, także tej skierowanej do dzieci. Zasadniczym celem homilii skierowanej do dzieci ma być zatem pobudzenie dzieci do wiary w realną i zbawczą obecność Chrystusa oraz doprowadzenie ich do udziału w zbawczych misteriach aktualizujących się w liturgii. Homilia powinna spełniać tu również zadanie formacyjne: pomagać dzieciom w radosnym, dziękczynnym przeżywaniu Eucharystii oraz kształtować eucharystyczny sposób przeżywania ich codziennego życia²⁷.

²⁶ Por. S z y m a ń s k i. *Psychologiczne aspekty* s. 47 n.; C o n t e. *Pregchiere eucaristiche per fanciulli* s. 677 n.

²⁷ W tym miejscu warto przypomnieć propozycję *Dyrektorium*, aby po homilii nastąpiła chwila milczenia, ażeby dzieci „na krótko mogły oddać się rozważaniu, albo w sercu swoim wielbić Boga i modlić się do Niego” (nr 37). Dokument sugeruje również, że homilia do dzieci powinna być powiązana z pouczeniem przed rozesłaniem: „We Mszy z udziałem dzieci duże znaczenie ma pouczenie przed końcowym błogosławieństwem, ponieważ dzieci przed rozesłaniem potrzebują pewnego powtórzenia i zastosowania tego, co już słyszały. Trzeba to zrobić w bardzo krótkich słowach. Zwłaszcza w tym momencie wypada ukazać związek między liturgią a życiem” (nr 54).

2. RODZAJE HOMILII WE MSZY ŚWIĘTEJ Z UDZIAŁEM DZIECI

Biorąc pod uwagę racje teologiczne, pastoralne i psychologiczne, można wskazać na trzy podstawowe rodzaje homilii skierowanej do dzieci – jest to bądź homilia w formie narracji, bądź homilia wizualizacyjna bądź homilia dialogowa. Nie sposób w tak krótkim opracowaniu wyliczyć wszystkie argumenty przemawiające za użyciem homilii narracyjnej. Wystarczy wspomnieć, że już w Biblii dominującą formą przekazu Objawienia jest opowiadanie. Objawienie judeochrześcijańskie jest bowiem historyczne – zakłada działanie się. Użycie w homilii tej samej formy przekazu, która jest obecna w Biblii, zabezpiecza orędzie tekstu świętego przed wypaczeniem oraz przynosi do homilii wewnętrzną dynamikę opowiadania biblijnego²⁸. Istnieje również bardzo wiele racji natury psychologicznej. Opowiadanie jest ponadkulturowe – zdarzenia mówią same za siebie, ponad wszelką kulturą i mogą być przekazywane za pomocą pierwotnych słów. Nie wymagają zatem jakiegś dodatkowej interpretacji. Metoda narracyjna prowadzi do wiedzy żywej, ruchliwej, dynamicznej, która ciągle wzrasta zgodnie z dokonywaniem postępów w doświadczeniu²⁹. Narracja tworzy więź, wspólnotę między opowiadającym (i jego doświadczeniem) a słuchającym³⁰. Przede wszystkim zaś opowieści zachęcają do identyfikacji z głównym bohaterem bądź do jego krytycznej oceny – to dostarcza im nowego spojrzenia na siebie i na codzienność. Szczególnie zaś dziecko za pomocą fantazji łatwo rekonstruuje wydarzenia, które są mu opowiadane. Szybko też potrafi identyfikować się z „bohaterami” opowiadania.

Ważne jest, aby homilia narracyjna docierała do dziecka w jego rzeczywistości egzystencjalnej³¹. Dziecko bowiem, tak jak każdy człowiek, w swojej strukturze psychicznej nosi potrzebę bycia dotkniętym w konkretnie własnej egzystencji. Ta potrzeba ma być zaspokajana właśnie poprzez homilię. Homilia skierowana do dzieci powinna więc mieć formę przypowieści aktua-

²⁸ W. P r z y c z y n a. *Kaznodziejski przekaz opowiadań biblijnych*. Kraków 2000 s. 141. Do stosowania narracyjnej formy przekazu wiary zachęca także tzw. teologia narratywna, która przeżywa obecnie swój żywy rozwój. Odwołuje się ona do historycznego, interpersonalnego i społecznego charakteru objawienia judeochrześcijańskiego. Por. J. N a v o n e. *Teologia narratywna*. DO s. 1597-1600.

²⁹ Por. S. F a u s t i. *Jak rozważać i głosić Pismo Święte*. Kraków 2010 s. 72-80.

³⁰ Por. J.A. W a l l a c e. *Przepowiadanie o świętych*. PH 5-6: 2001-2002 s. 80 n.

³¹ Opowiadanie wykorzystane w homilii może pochodzić z Biblii, z życia lub jakiegoś zbioru opowiadań.

lizującej ich życie. Powinna być przypowieścią, która dotyka codzienności dzieci, ich wielkich lub małych dramatów, które przeżywają w pierwszej osobie lub których są świadkami, dramatów, które potrzebują rozwiązania i odpowiedzi. Ostatecznie taka przypowieść staje się opowiadaniem o ich „zbawionym życiu” – uratowanej egzystencji. Trzeba wszelako pamiętać, że dzieci zawsze oczekują w opowiadaniu happy endu (szczęśliwego zakończenia). W takiej homilii, zaspokajającej potrzeby dziecka (dotknięcie ich egzystencji; rozwiązanie życiowych problemów), znajduje ono upodobanie i satysfakcję³².

Uwzględniając konkretno-obrazowy sposób pojmowania rzeczywistości przez dzieci oraz mentalność obrazową współczesnego człowieka, we Mszy z udziałem dzieci warto zastosować także homilię wizualizacyjną³³. Drogę do wykorzystywania obrazów, ilustracji itp. otwiera samo *Dyrektorium*, gdy w numerach 35 i 36 wspomina o elementach wizualnych, „które pozwoliłyby dzieciom uchwycić wzrokiem wielkie dzieła Boże dokonane dzięki stworzeniu i odkupieniu i które poprzez doznanie wizualne wspomagają modlitwę. Liturgia nigdy nie może wyglądać jak rzecz sucha i należąca wyłącznie do sfery myśli”. Warto w tym momencie dodać też, że niemiecki Lekcjonarz do Mszy z udziałem dzieci uzupełniony jest dwutomowym podręcznikiem podającym wskazówki dydaktyczne dla duszpasterzy³⁴. Załączone są tam chociażby zestawy slajdów, stanowiących pomoc w wyjaśnieniu słowa Bożego. W podręczniku proponuje się również, aby interpretacji słowa Bożego dokonywać za pomocą obrazów namalowanych wcześniej przez dzieci, co może w aktywizacji dzieci oraz włączeniu ich w historię biblijną przedstawioną przez dany obraz. Zaleca się również wykorzystanie znaków, obrazów, plansz i tablic czy inscenizacji teatralnych³⁵.

Widać zatem, że w homilii do dzieci oprócz komunikacji werbalnej można posługiwać się również innymi mediami, takimi jak: napisy, fotografie, przeźrocza, plakaty zawierające sceny z życia dzieci, „obrazy przygotowane przez same dzieci”³⁶, wideokaseta, fragmenty nagranych programów telewizyjnych itd. Jeśli warunki na to pozwalają, kazanie można rozpocząć inscenizacją, w której dzieci przedstawią zachowania ludzi w sytuacji zwią-

³² Por. Mazzarello. *Fanciulli* s. 536 n.

³³ Zob. J. Grygotowicz. *Zastosowanie środków audiowizualnych do udziału dzieci w Mszy św.* „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 30:1977 s. 152-154.

³⁴ *Handbuch zum Lektionar für Gottesdienste mit Kindern*. T. 1. Red. R. Sauer. Düsseldorf 1981; T. 2. München 1985.

³⁵ Por. Szymański. *Msza św. z udziałem dzieci* s. 210 n.

³⁶ DMD 36. Por. W. Broński. *Dziecko w wieku młodszym szkolnym jako odbiorca kazania*. PH 14:2010 s. 171.

zanej tematycznie z perykopą. Środki takie przedstawiają bowiem sytuacje egzystencjalne bliskie dzieciom, interesują je, pociągają i wzywają do zajęcia stanowiska. W ten sposób narracja słowna i narracja wizualna zawierają w sobie życie ludzkie a potem w homilii ukazują je jako „zbawczą przypowieść”. Kaznodzieja zatem, zaczynając homilię od egzystencjalnego opowiadania lub dialogowego opisu obrazu, plakatu (itd.) przechodzi do wyjaśnienia słowa Bożego, które odpowiada na ludzkie potrzeby i zbawia. Homilia zawiera w sobie zatem znany paradygmat: widzieć (życie ludzkie przedstawione za pomocą narracji bądź wizualizacji), osądzić (życie ludzkie w świetle słowa Bożego), działać w posłuszeństwie usłyszанemu słowu (nawrócenie, do którego wezwane są także dzieci)³⁷.

Przy wykorzystywaniu środków wizualnych nie należy jednak zapomnieć o sakralnym charakterze liturgii homilii. To religijnej wrażliwości celebrycanta pozostawione jest dobranie w homilii takich środków wyrazu, aby jego przepowiadanie nie naruszało sacrum przestrzeni liturgicznej. Szczególną ostrożność należy zachować przy wykorzystywaniu w homilii prezentacji multimedialnych³⁸.

Właściwą drogą do wzbudzenia ciekawości u dzieci, ich aktywizacji oraz ułatwienia dotarcia z Dobrą Nowiną jest również zastosowanie homilii dialogowej. Taką formę homilii także dopuszcza *Dyrektorium*: „dzieci odpowiadają w czasie homilii”³⁹; „homilia skierowana do dzieci niekiedy będzie przechodzić w dialog z nimi, chyba że lepiej jest, aby dzieci słuchały w milczeniu”⁴⁰. Wspomniany dokument pozwala również, aby sama proklamacja czytań odbywała się w formie dialogu: „tam, gdzie tekst czytania takie rozwiązanie podsuwa, może okazać się pożyteczne, aby dzieci odczytały go dzieląc między siebie role, jak to zostało ustalone przy czytaniu męki Pańskiej w Wielkim Tygodniu”⁴¹.

Argumentem za podjęciem dialogu w czasie homilii jest sama natura Bożego Objawienia: Bóg wzywa człowieka, człowiek Mu odpowiada. Homilia jest przedłużeniem tej dialogicznej natury słowa Bożego. Również liturgia ma charakter dialogu. Ważne są tutaj również argumenty natury psychologicznej: dialog daje im też poczucie podmiotowości oraz pełniejszego

³⁷ Por. Mazzarello. *Fanciulli* s. 537.

³⁸ Na temat argumentów przeciwko stosowaniu multimedialnych prezentacji w homilii zob. np. H. Sławiński. *Prezentacje multimedialne a przepowiadanie homilijne*. „Polonia Sacra” 14(32):2010 nr 26/70 s. 44-51.

³⁹ DMD 22.

⁴⁰ DMD 48.

⁴¹ DMD 47.

uczestnictwa w liturgii⁴². Poprzez dialog dzieci stają się także bardziej otwarte i dyspozycyjne (słuchają, poszukują, odkrywają). Dzieje się to oczywiście na tyle, na ile czują się one osobiście wezwane, stymulowane jako aktywne podmioty samej homilii.

Dzieci pobudzane są do aktywności poprzez trafnie sformułowane pytania. Mają być one konkretne, właściwie ułożone, czyli docelowe, ewentualnie uzupełnione pytaniem pomocniczym⁴³. Ważne jest tutaj stworzenie odpowiedniej atmosfery – nie wymuszanie odpowiedzi, lecz atmosfera wspólnej zabawy, odgadywania zagadek itp. Dialog ten nie może przybrać formy „szkolnego odpytywania” z treści dopiero co usłyszanego słowa Bożego. Skutecznym sposobem przekazu Ewangelii może być zaproszenie do dialogu osoby trzeciej⁴⁴. Może to być np. katechetka uczestnicząca we Mszy Świętej, inna osoba dorosła bądź też jakaś odpowiednio ucharakteryzowana osoba, odgrywająca postać występującą w tekstach Pisma Świętego (Jan Chrzciciel, Zacheusz, Piotr, Mojżesz itp.).

Dialog w homilii może być ukierunkowany w różny sposób. Jeśli kaznodzieja wychodzi bezpośrednio od treści biblijnej, dialog będzie ukierunkowany w stronę odniesienia do aktualnej sytuacji życiowej dziecka. Nie może to być jednak (jak to zostało zaznaczone wcześniej) tylko forma prostego odpytywania, lecz jakaś atrakcyjna forma zrozumienia tekstu biblijnego, poprzez którą dzieci będą miały możliwość samodzielnego znalezienia drogi do zrozumienia tekstu. Jeśli w homilii wychodzi się od życia dzieci, dialog będzie ukierunkowywany w stronę odniesienia się do tekstu świętego, aby w nim odkryć odpowiedzi na postawione pytania i znaleźć wskazówki do zajęcia odpowiedniej postawy. Jeśli z kolei homilię zaczyna się od świadectwa ludzi wiary – bohaterów (wziętych z przeszłości bądź współczesnych), dialog będzie prowadzony w taki sposób, aby na ich przykładzie dzieci mogły odkryć, jakie jest autentyczne postępowanie człowieka posłusznego wysłuchanemu w czasie Mszy słowu Bożemu. Wzorce zachowań ludzkich (przykłady z życia) powinny spełniać trzy podstawowe warunki:

⁴² Por. W. Chaim. *Rozmowa w przekazie kaznodziejskim. Homilie i kazania dialogowane*. W: *Retoryka na ambonie. Z problemów współczesnego kaznodziejstwa*. Red. P. Urbański. Kraków 2003 s. 293-310.

⁴³ Por. Broński. *Dziecko w wieku młodszym szkolnym jako odbiorca kazania* s. 172. Na temat pytań nietrafnych, postawionych nieumiejętnie zob. A. Sieradzka-Mruk. *Dialog w kazaniach dla dzieci a przejawy zakłócenia komunikacji*. W: *Retoryka na ambonie* s. 341-355.

⁴⁴ Por. D. Sarzyńska. *Strategie nadawcy w dialogowanych kazaniach dla dzieci*. W: *Retoryka na ambonie* s. 327-339. W homilii do dzieci można wykorzystać także niektóre rodzaje kazań dialogowych zaproponowane przez W. Chaima (*Rozmowa w przekazie kaznodziejskim* s. 302-310).

jasność, zwięzłość i wiarygodność. Bohater powinien być bliski dzieciom, opowiadana historia możliwa do zaistnienia i do naśladowania⁴⁵.

3. POZOSTAŁE ASPEKTY FORMALNE HOMILII DO DZIECI

Według Jana Pracza przepowiadanie skierowane do dzieci powinno być pogładowe, budujące, serdeczne, żywe, z jasno określonym celem, krótkie, planowe⁴⁶. Uwagi te należy odnieść także do homilii we Mszach z udziałem dzieci. Homilie skierowane do dzieci są pogładowe, gdy zawierają obrazy i porównania, ułatwiające zrozumienie i czyniące przepowiadane prawdy plastycznymi. Są budujące, gdy ukazują im się dobro i prowadzi do zaakceptowania tego dobra przez dzieci.

Homilie do dzieci mają być serdeczne. Wokół dzieci powinno się stworzyć klimat przyjęcia, radości, święta, braterstwa, serdeczności⁴⁷. Ważną rolę odgrywa ciepły, pogodny i rodzinny ton mowy. W takiej atmosferze dzieci są aktywne. Chcą wyrażać się poprzez spontaniczność, radość, akceptację tego, co widzą i słyszą. Dlatego też jeśli kaznodzieja jest osobą nową, nieznaną dzieciom, należy użyć środków do zniwelowania dystansu (wspólny śpiew, rozmowa przed Mszą, zachęta do otwarcia się dzieci). Homilie te powinny być żywe – dzieci potrzebują także, aby ich zaangażować w słuchanie. Należy przepowiadać tak, aby dzieci były pochłonięte tym, co usłyszą.

Ważne jest, aby homilie miały jasno określony, konkretny cel, który kaznodzieja winien sobie postawić i konsekwentnie zmierzać do jego realizacji. Istotną sprawą jest także zachowanie pewnych proporcji czasowych. Biorąc pod uwagę możliwości recepcyjne dziecka, trzeba stwierdzić, że homilia nie powinna przekraczać dziesięciu minut – dziecko na tyle może skupić swoją uwagę. Przekraczania tego limitu czasowego może spowodować nie tylko zagubienie uwagi dziecka, lecz znudzenie go całą treścią homilii. Przepowiadanie homilijne powinno być też planowe – wiązać się z poprzednim i następnym kazaniem oraz z innymi przedsięwzięciami duszpasterskimi dotyczącymi dzieci, zwłaszcza katechezą. Homilia i katecheza są komplementarnymi, uprzywilejowanymi i koniecznymi miejscami w procesie formowania wiary dzieci⁴⁸.

⁴⁵ Por. Mazzarello. *Fanciulli* s. 537.

⁴⁶ Zob. J. Pracz. *Kazania dla dzieci*. „Materiały Problemowe” 1:1988 s. 108-117.

⁴⁷ Por. DMD 23.

⁴⁸ Por. Mazzarello. *Fanciulli* s. 538.

Język kazań do dzieci powinien być dostosowany do możliwości percepcyjnych dziecka. Stanie się tak, jeśli będzie konkretny, barwny – odwołujący się do zmysłów⁴⁹, jasny i bezpośredni⁵⁰. Zdania powinny być krótkie, a jeśli już złożone, to raczej współrzędnie. Nie powinno się stosować imiesłowów, słów abstrakcyjnych, obcych, archaicznych, technicznych, neologizmów. Należy unikać nagromadzenia przymiotników (to „spowalnia” akcję opowiadania), a stosować więcej czasowników, które dynamizują opowiadanie. Rzeczą niewskazaną jest też używanie tzw. języka dziecinnego (zdrobnień, spieszceń typu „Jezusek”, „Bozia” itp.). Zwraça na to uwagę *Dyrektorium*, stwierdzając, że „w przemówieniach dla dzieci używać takich wyrażeń, by [dzieci] bez trudu mogły go rozumieć; powinien jednak unikać zbyt dziecinnego sposobu mówienia”⁵¹. Poprzez właściwy język dziecko powinno dostrzec, że jest traktowane poważnie, a nie banalizowane. Adaptacja homilii nie polega bowiem na infantyлизmie, lecz na dostosowaniu jej do „miary” słuchacza⁵².

*

Homilia skierowana do dzieci powinna w swojej treści zawierać aktualizację antropologiczną i liturgiczną. Powinna być dziecięca, tzn. tkwić w środowisku dzieci. Należy pamiętać, że dzieci są szczególnie zainteresowane rzeczywistością, której same doświadczyły bądź o której słyszały od innych. Słowo Boże natomiast ma pomóc dzieciom w zrozumieniu własnej egzystencji, w opanowaniu pierwszych dramatów ich młodego życia. Należy ukazać dzieciom, jak Bóg w sposób aktywny włącza się w ich egzystencję. Homilia we Mszy Świętej z udziałem dzieci powinna spełniać funkcję mistagogiczną. Słowa kaznodziei mają być zatem nie tylko interesujące, zajmujące, ale winny wprowadzić dziecko w bliskość Boga, winny pomóc rozpoznać Pana działającego w liturgii, winny – na miarę dziecięcych możliwości – doprowadzić dzieci do udziału w misterium zbawczym, aktualizującym się w liturgii. Homilia powinna więc dostarczać autentycznych treści religijnych, a nie tylko elementów zabawowych. Treści religijne powinny być przekazywane dzieciom nie tyle metodą katechetyczną, co liturgiczną –

⁴⁹ Dziecko nie jest „przygotowane na przyjęcie środków perswazji stosowanych w odniesieniu do dorosłych. Opowiadanie nie przedstawione językiem barwnym, odwołującym się do zmysłów wzroku i słuchu, nie posiadające dostatecznej liczby czasowników dynamizujących tekst, nie będzie w stanie zainteresować dziecka i wpłynąć na jego postawę”. Por. Sarzyńska. *Strategie nadawcy w dialogowanych kazaniach dla dzieci* s. 336.

⁵⁰ Por. P r a c z. *Kazania dla dzieci* s. 114-117.

⁵¹ DMD 23.

⁵² Por. M a z z a r e l l o. *Fanciulli* s. 538.

dzieci mają być włączone w aktualizującą się w liturgii i w ich życiu historię zbawienia. Mają być pobudzone do uwielbienia Boga za wielkie dary Jego miłości oraz do naśladowania tej miłości objawionej w Jezusie Chrystusie. Forma homilii powinna być dostosowana do mentalności dzieci i odpowiadać zasadom określonym przez pedagogów, katechetów, językoznawców i kulturoznawców. Ważnym wyznacznikiem pozostaje tutaj także sakralny charakter liturgii, której homilia jest integralną częścią.

BIBLIOGRAFIA

- Célébrer la Messe avec les enfants. Bourges–Paris 1983.
- Kalbarczyk A.: Dziecko pod amboną. „Biblioteka Kaznodziejska” 5-6:1999 s. 466-467.
- Nastainczyk K.W.: Der springende Funke. Kinderpredigten für das ganze Jahr. Freiburg im Br. 1984.
- Piaget J.: Mowa i myślenie dziecka. Warszawa 2005.
- Raffa V., Venturi G.: La messa con i fanciulli. Saggi di pratica pastorale. „Rivista Liturgica” 67:1980 s. 515-531.
- Siwek G.: O przepowiadaniu nie tylko dla dzieci. „Biblioteka Kaznodziejska” 152:2008 nr 4 s. 9-19.
- Tarnowski J.: Rola dzieci w dialogu homiletycznym. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 11:1978 s. 151-161.
- Wojdicki W.: Homilia dla dzieci w świetle Dyrektorium o Mszach z udziałem dzieci. „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 67:1977 nr 1 s. 221-229.

BASIC ASPECTS OF THE HOMILY IN THE HOLY MASS IN WHICH CHILDREN PARTICIPATE

Summary

Owing to the homily children are to be brought not only to understanding the Biblical readings they hear, but also to responding to God's Word by actual attitudes they take in their lives. In the content of the homily the preacher should first of all refer to sacred texts and the children's life experience. He also must not forget about what decides about the identity of the homily as the homily, that is about its mystagogical function. Hence the goal of the homily in the Holy Mass, in which children participate, is actualization of God's Word, aiming at helping the children to understand their own lives, at provoking the children's attitudes responding to God's Word they heard, and at inviting the children to follow Christ and to recognize the Lord who is present and who is active in the Eucharist. The basic types of homilies for children are: narrative homily, dialog homily and visualizing homily. The form of the homily should be adjusted to the children's minds. Also the sacred character of liturgy whose integral part is the homily remains an important determinant.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: homilia, dzieci, adaptacja w liturgii, narracja, dialog, wizualizacja.

Key words: homily, children, adaptation in liturgy, narrative, dialog, visualization.